

IPF
Tanszéki Közlemények
1.

AZ ILLYÉS GYULA PEDAGÓGIAI FŐ-
ISKOLA

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
TANSZÉKÉNEK KÖZLEMÉNYEI

1. Kötet

Szekszárd, 1999.

IPF-Tanszéki Közlemények

Szerkesztő: Dr. Bebesi György

Felelős kiadó: Dr. Várady Zoltán

A kötet Németh Zoltán közgazdásznak, a Társadalomtudományi Tanszék óraadójának anyagi támogatásával jelent meg.

© IPF Társadalomtudományi Tanszék

ISBN: 1417-6009
ISSN 218-9693

*Nyomdai munkák Graphis Press Kft.
Szekszárd, 1999.*

Bevezető

Az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola új kiadványtípust bocsát útjára jelen kötettel, amely egyúttal az intézmény Társadalomtudományi Tanszéke Közleményeinek első számát is jelenti. Szándékaink szerint az új széria, amely társadalomtudományi tanulmányokat foglal magába, egészséges módon egészíti majd ki a főiskola tudományos közleményeit, illetve a szintén az IPF égisze alatt szerkesztett Új Dunatáj című folyóiratot. A schola major mint Tolna megye és Szekszárd megyeszékhely egyetlen önálló felsőfokú oktatási intézménye az utóbbi években jelentős átszervezésen ment keresztül, mind személyi, mind szerkezeti értelemben. Az integrációra készülő főiskola szellemi-tudományos kapacitása komoly mértékben megnövekedett, sikeresen vette az akkreditációs akadályt, nőtt a tudományos minősítéssel rendelkező oktatók aránya, javultak a hallgatók OTDK eredményei, sikeres pályázatokat nyújtott be, amelyek közül talán legfontosabb az Európa Tanulmányi Központ pályázatának sikere és a központ szekszárdi megszervezése, a pécsi egyetemmel szoros együttműködésben.

Mindez felvetette azt az igényt, hogy a helyi megjelenési lehetőségeket a szűkös anyagi erőforrások ellenére bővíteni kell, és a rendszeresen publikáló szerzők munkáit önálló kötet mutathatná be. Ez azonban semmiképpen sem jelent holmi szűkkeblű partikularitást, hanem már az európai regionális szemléletmódnak és az integrációs előkészületeknek megfelelően a dél-dunántúli régióban gondolkodva kívánjuk a szellemi erőforrásokat összegyűjteni és az arra méltó alkotásokat megjelentetni.

A nyitó kötet, a Társadalomtudományi Tanszék Közleményeinek első gyűjteményes megjelenése is, szándékaink szerint jól reprezentálja a fenti elképzeléseket. A szerzők között szekszárdi OTDK-nyertes főiskolai hallgatók munkáitól kezdve a pécsi egyetem bölcsészettudományi kara dékánasszonyának recenziójáig gazdag paletta található, a rendezőelv a társadalomtudományi profil, az azonos régióban történő létezés, és az a szakmai ambíció, amely az egész térség számára fontos. Így módon a kötet filozófiai, egyetemes és magyar történettudományi, epigráfiai, módszertani, egyháztörténeti, ruszisztikai-szovjetológiai tanulmányokat egyaránt tartalmaz.

Természetesen az összegyűlt anyagot lehetőség szerint tematikusan is tagoltuk, éppen annak érdekében, hogy elkerüljük a hasonló jellegű gyűjteményes kötetek buktatóit. A szerzői gárda sokszínűsége miatt fel kellett vállalnunk bizonyos szakmai egyenetlenséget is, hiszen másodéves hallgatóktól nem várhattunk minősített oktatók színvonalát elérő dolgozatokat. Fontosabbnak éreztük azonban, hogy első szárnypróbálgatásaiknak teret adjunk.

A szerkesztő és a kiadó abban a reményben bocsátja útjára az első kötetet, hogy ezáltal fontos lépést tesz a régió szellemi életének gazdagítása felé, másrészt egy olyan hagyományt teremt meg, amelynek remélhetőleg nagyon hosszú időn keresztül lesz folytatása.

Dr. Bebesi György főiskolai docens, szerkesztő

Andrássy György:

A nyelvi kérdés és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

A nyelvi kérdés rendszerint kisebbségi összefüggésben merül fel, s amiként a kisebbségi problémának általában, úgy az ennek részét képező kisebbségi nyelvi problémának sincs megnyugtató, elméletileg kiforrott megoldása. Arra a kérdésre tehát, hogy vajon megilletik-e valamilyen nyelvi jogok a kisebbségi nyelvi közösségeket, illetve az ilyen közösségekhez tartozó személyeket, a politikai filozófia a mai napig adós a kielélt és a Nyugat politikai eszményeivel is összhangban álló válasszal. A nyelvi kérdés mindezek mellett nem korlátozódik a kisebbségi nyelvi jogok problémájára: nyilvánvaló, hogy fölvetődnek, s valamilyen módon szükségképp meg is oldódnak bizonyos problémák az idegen nyelvek iskolai oktatásával, kötelező vagy választható formában való tanulásával, az idegen nyelveknek az üzleti és a kulturális életben való használatával, az idegen nyelvű üzleti feliratokkal, hirdetésekkel, rádió és televízió műsorokkal, az idegen nyelvű játékfilmek szinkronizálásával, vagy az új bevándorlók nyelvi helyzetével kapcsolatban. Első látásra nincs közvetlen összefüggés a nyelvi jogok és a hivatalos nyelv intézménye között, alaposabban szemügyre véve azonban e kérdést, kiderül, hogy a hivatalos nyelv rendkívül fontos intézmény a nyelvi jogok szempontjából.¹

A nyelvi kérdés tehát igencsak szerteágazó, s bizonyosan tágabb, mint a kisebbségi nyelvi jogok problémaköre. Az pedig vitathatatlan, hogy a nyelv fundamentális szerepet játszik az emberi életben, már csak azért is, mert nyelv nélkül talán gondolkodás sem lenne lehetséges. Ésszerűnek tűnik ezek után, ha a nyelvi jogok kérdésének elemzését nem korlátozzuk a kisebbségi jogok elméletére és a kisebbségi jogi dokumentumokra, hanem kiterjesztjük az emberi jogok elméletére és az emberi jogok dokumentumaira is. Vegyük szemügyre tehát az emberi jogok doktrínájának talán legnagyobb szabású és igen nagy tekintélynek

¹ Erről részletesebben ld. Andrássy Gy.: Nyelvi többség, nyelvi kisebbség – nyelvi jogok. In: Magyar Tudomány, 1998/8. 901-914. o.

örvendő nemzetközi jogi dokumentumát, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, s vizsgáljuk meg, miként foglal állást ez a Nyilatkozat a nyelvi jogok kérdésében, hogy pótolja-e az elmélet, a politikai filozófia mulasztásait, hogy kellő eligazítást ad-e a nyelvi jogok tárgyában.

Mint ismeretes, az első világháború után a Nemzetek Szövetségének égisze alatt létrejött egy nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer, mely rendszernek igen fontos részét alkotta a kisebbségi nyelvek, illetve kisebbségi nyelvi jogok védelme. Az is köztudott, hogy ez a rendszer a 30-as évek végére gyakorlatilag működésképtelenné vált. Nem sokkal Hitler hatalomra kerülése után Németország kilépett a Nemzetek Szövetségéből, majd 1934-ben Lengyelország jelentette be, hogy egy általános kisebbségvédelmi rendszer hatálybalépéséig a lengyel kormány megtagad mindenfajta nemzetközi együttműködést az érvényes kisebbségvédelmi szerződéssel kapcsolatban, 1935-ben pedig Románia közölte, hogy kormánya a továbbiakban nem fog kommentárt benyújtani a panaszokhoz, és nem kívánja képviseltetni magát az ún. hármas bizottságokban sem (Románia mindazonáltal 1937-ben visszatért a kisebbségi eljárás elismeréséhez). A rendszer szétzilálódásának folyamatát jól mutatja, hogy bár még 1939-ben is voltak hármas bizottsági ülések, de 1937 után már egyetlen előadót sem jelöltek a kisebbségi kérdések vizsgálatára.² A kisebbségvédelmi rendszer tehát fokozatosan elvesztette működőképességét, majd megszűnt a kisebbségvédelmet garantáló nemzetközi szervezet, a Nemzetek Szövetsége is.

A második világháború végén létrejött az Egyesült Nemzetek Szervezete, s megszületett a modern nemzetközi jog fundamentális szerződése, az ENSZ Alapokmánya. Hasonlóan a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányához, az ENSZ Alapokmánya is hallgat a kisebbségi kérdéstről, egyetlen cikke sem tartalmaz kisebbségvédelmi előírást. Míg azonban a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának előmunkálatai során többször is fölmerült a kisebbségvédelem igénye, s az a gondolat, hogy a létrehozandó Egyezségokmány tartalmazzon bizonyos kisebbségvédelmi rendelkezéseket is, addig az ENSZ Alapokmányának kidolgozásakor a kisebbségvédelem kérdése napirendre sem került. Ugyanakkor az ENSZ Alapokmánya - szemben a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányával - a megvalósítandó célok közé sorolta az emberi jogok és alapvető szabadságok nemzetközi védelmét, s az 55. cikkben külön is

² Vö. és ld. részletesebben Szalayné dr. Sándor E.: Kisebbségvédelem a Nemzetek Szövetségének égisze alatt. PhD értekezés, Pécs, 1998. Kézirat 125-129. o.

rendelkezett az emberi jogok védelméről.³

Bár a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya nem tartalmazott kisebbségvédelmi előírásokat, a Nemzetek Szövetségének védelme alatt végül mégiscsak létrejött, és a két világháború közötti időszakban több-kevesebb sikerrel működött is egy nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer. Ezzel szemben az ENSZ, az Alapokmány céljainak és rendelkezéseinek megfelelően, fokozatosan kiépítette az emberi jogok védelmének egyetemes rendszerét. Mindez már jelzi azt az igen erős hangsúlyeltolódást, amely a Nemzetek Szövetségének megszűnésével, s az ENSZ létrejöttével bekövetkezett, s amely hangsúlyeltolódásnak az a lényege, hogy a nemzetközi közösség figyelme a kisebbségvédelemről egyértelműen az emberi jogok védelmére helyeződött át. Ezt a változást igen érzékletesen fejezi ki egy korabeli, de manapság is sokat idézett megállapítás. Eszerint az első világháború után a nemzetközi kisebbségvédelem volt a nagy divat, ez azonban a második világháborút követően régmódívá lett, csaknem teljesen elavult; a második világháború után a jólöltözött nemzetközi jogász az emberi jogok ruházatát viseli.⁴ Tény,

³ Vö. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya (1919) és az ENSZ Alapokmánya (1945) In: Halmosy D.: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. 38-52. o. és Halmosy D.: Nemzetközi szerződések 1945-1982. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Kiadó, Budapest, 1985. 21-44. o.

Az ENSZ Alapokmányában konkrétan a következőket olvashatjuk:

„Mí, az Egyesült Nemzetek népei... újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett”.

„55. cikk. Abból a célból, hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek, az Egyesült Nemzetek elő fogja mozdítani:...

c) az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását.” Jegyezzük meg, hogy a diszkrimináció tilalmának kimondása során az Alapokmány - mint az látható - nevesíti a nyelvi megkülönböztetés tilalmát is. (Az idézeteket ld. Halmosy, 1985. 21. és 33. o.)

⁴ Vö. J. L. Kunz: The Present Status of the International Law for the Protection of Minorities. In: American Journal of International Law. Vol. 48. 1955. 282. o. A magam részéről osztom ezt a helyzetértékelést, amennyiben a kortudat kifejezésének tekintjük, tehát azt kívánjuk vele érzékeltetni, hogy miként látta, hogyan élte meg a kor gondolkodóinak és politikusainak jelentős része ezt a változást. Más kérdés, hogy a két világháború közötti kisebbségvédelmi rendszer és a má-

hogyan az ENSZ nem vette át, nem vállalta magára a Nemzetek Szövetségének a kisebbségvédelmi rendszerrel összefüggő feladatait - s eleinte más formában sem foglalkozott a kisebbségvédelem kérdésével -, ugyanakkor azonban hozzájárult egy új nemzetközi jogi rendszer, az emberi jogok nemzetközi védelmére hivatott rendszer kialakításához.

Mindemellett azért a kisebbségi kérdés viszonylag hamar területekre került az ENSZ-ben is. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 1946-ban létrehozta az Emberi Jogok Bizottságát, 1947-ben pedig e Bizottság keretében fölállította a Diszkrimináció Megelőzésével és a Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottságot (a továbbiakban: Albizottság).⁵ Az új Albizottság, a kisebbségvédelemnek egyébként nem éppen kedvező légkörben, meglepő dinamizmussal kezdte meg tevékenységét. Mindjárt az első ülésén fölvetette például a kisebbségek fogalmának problémáját - azt a kérdést, mely a későbbiekben oly sokat foglalkoztatta a kisebbségvédelemben érintett politikusokat és tudományos szaktekintélyeket -, s ma már hihetetlennek tűnik, de ezen az első ülésen meg is határozta a kisebbségek fogalmát.⁶

sodik világháború után kiépült emberi jogi rendszer anyagi jogának természete között a magam részéről nem látok alapvető különbséget; másutt kifejtett érveim alapján úgy vélem, a kisebbségvédelminek nevezett rendszer valójában kisebbségvédelmi célú, de emberi jogi természetű rezsim volt. (Vö. Andrassy Gy.: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. Janus Pannonius Tudományegyetem, Európa Központ, Pécs, 1998. 67-74. o.)

⁵ Az ezzel összefüggő szovjet-amerikai kötéshúzásról ld. Bruhács J.: A kisebbségek védelmének nemzetközi jogi szabályozása az ENSZ keretében. In: Tanulmányok a nemzeti kisebbségek jogi védelméről. Pécs, 1988. I. kötet, 184. o.

⁶ Az Albizottság kisebbség-definíciója a következőképpen hangzott: „Egy ország nem domináns csoportjai, amelyek, miközben a többséggel egyenjogúak kívánnak lenni, bizonyos mértékben differenciált elbánást igényelnek, hogy ily módon megőrizhessék azon jellemzőiket, amelyek őket a lakosság többségétől megkülönböztetik.” (UN. Doc. E/CN.4/52 sec. V., 1947.) A későbbiekben a definíció problémája gyakran fölmerült, és hosszadalmas viták tárgyává vált. E viták, noha intenzitásuk mára érezhetően alábbhagyott, voltaképpen még ma sem zárultak le. Ehelyütt elegendőnek látszik Capotorti nevezetes definíciójának föllevenítése: „Kisebbség az a csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, nincs domináns helyzetben, és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részeinek sajátosságaitól, és összeköti őket a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése.” (Ld. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. 96. o. – idézi Kovács P.: Nemzetközi jog és

Ugyancsak az első ülésen fogalmazta meg az Albizottság annak szükségességét, hogy megvizsgálják, vajon hatályban vannak-e még az első világháború után keletkezett kisebbségvédelmi tárgyú deklarációk és szerződések. E meglehetősen kényes és bonyolult probléma megvizsgálására végül az ENSZ főtítkára kapott felkérést. A főtítkár jelentése 1950-ben készült el, s noha egyes szerződésekről azt a véleményt fogalmazta meg, hogy hatályban vannak, a megvizsgált kisebbségvédelmi deklarációkról pedig általában véve azt, hogy a vállalt kötelezettségek felfüggesztődtek, s csak akkor válnának ismét érvényessé, ha az ENSZ úgy döntene, hogy az adott összefüggésben a Nemzetek Szövetségének helyébe lép, végső konklúzióként mégis arra az álláspontra helyezkedett, hogy összességükben a körülmények 1939 és 1947 között oly mértékben megváltoztak, hogy általános értelemben a rendszert megszüntnek kellene tekinteni.⁷ A főtítkári jelentésről számos tudományos elemzés látott napvilágot, az ENSZ fórumai azonban nem vitatták meg, s 1955-ben végleg lekerült az Emberi Jogok Bizottságának napirendjéről.

Időközben viszont felgyorsultak azok a munkálatok, amelyek az ENSZ Alapokmányában lefektetett és az emberi jogok védelmével kapcsolatos célok, illetve rendelkezések megvalósítására irányultak, s ennek eredményeként 1948-ban az ENSZ Közgyűlése elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát.

A Nyilatkozat a modern állam eszméjének fontos elemein, így a többi közt az egyéni jogok eszméjén és doktrínáján, a jogegyenlőség elvén, valamint a diszkrimináció-mentesség elvén nyugszik, s noha nemzetközi jogi kötelező ereje nincs, illetve eredetileg nem volt,⁸ a fokozatosan kialakuló nemzetközi emberi jogi rendszer egyik legfontosabb dokumentumává vált: a később elfogadott, már kötelező erejű univerzális és regionális egyezségokmányok, egyezmények, valamint kötelező erővel nem bíró nyilatkozatok szinte kivétel nélkül hivatkoznak rá, tartalmát tovább specifikálják, szövegét olykor csaknem szó szerint átveszik. A Nyilatkozat ilyenformán kisugárzik a nemzetközi emberi jogi rezsim egészére, szelleme áthatja az emberi jogok védelmének egész nemzetközi rendszerét.

kisebbségvédelem. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 36. o.; vö. még és ld. részletesebben: Joó R.: A Capotorti-jelentés. Külpolitika, 1978. 1. sz. 87-88. o.)

⁷ Erről ld. részletesebben Szalayné dr. Sándor, 1998. 140-160. o.

⁸ Arról, hogy milyen alapon vagy alapokon vált elfogadottá az a meggyőződés, hogy a Nyilatkozatnak mégiscsak van kötelező ereje, ld. Kardos G.: Emberi jogok egy új korszak határán. T-Twins Kiadó, 1995. 15. o.

Annak ellenére, hogy az előkészítő munkálatok során Dánia és a Szovjetunió javasolta egy kisebbségvédelmi cikk beiktatását a Nyilatkozatba, s hogy az Albizottság tevékenyen közreműködött a konkrét szövegváltozatok kidolgozásában, a Közgyűlés a kisebbségvédelmi cikket végül nem fogadta el. Ebben, úgy tűnik, komoly szerepe volt Eleanor Roosevelt álláspontjának, aki a többi között kifejtette, hogy a kisebbségvédelem "nem általános jelentőségű", hogy lényegében "csak Európára vonatkozik".⁹ Akárhogy is, a Nyilatkozat nem tartalmaz egyetlen kisebbségi rendelkezést, egyetlen kisebbségi jogot sem.

Nem mellékes azonban, hogy a kisebbségvédelmi rendelkezés elutasítását a Közgyűlés bizonyos értelemben ellentételezni igyekezett, éspedig úgy, hogy a kisebbségvédelmi cikk elutasításával egyidejűleg elfogadta a 217/C. számú határozatot. E határozatban a "Közgyűlés, tekintetbe véve, hogy az ENSZ nem maradhat közömbös a kisebbségek sorsával kapcsolatban, tekintettel továbbá arra, hogy e komplex és kétnyes kérdésre, melynek speciális vetületei vannak mindazokban az államokban, amelyekben fölmerül, nehéz egységes megoldást találni", felhívta az Albizottságot a kisebbségi jog fejlesztését célzó munkálatok folytatására, mindenekelőtt egy alapos tanulmány elkészítésére. Jól jellemzi azonban azt a légkört, amelyben az Albizottság később (is) dolgozott, hogy ez a tanulmány csak 70-es években jelent meg. A határozat jelentősége mindemellett elvitathatatlan, különösen, ha figyelembe vesszük a Közgyűlésnek az ugyancsak ezen az 1948-as ülésszakon hozott 217/B. számú határozatát, mely az emberi jogok nemzetközi védelmének jogalkotási programját állapította meg.¹⁰ Mindezek alapján ugyanis nyilvánvaló, hogy a Közgyűlés tisztában volt azzal, hogy az elfogadott emberi jogi nyilatkozat nem ad megnyugtató megoldást a kisebbségi problémára. Ugyancsak nyilvánvaló, hogy ebben a helyzetben a Közgyűlés párhuzamba állította a kisebbségek és az emberi jogok védelmét, s hogy az emberi jogok védelmére irányuló nemzetközi jogalkotási menetrend meghatározásával egyidejűleg valamiképp ösztönzést adott a nemzetközi kisebbségvédelem (újból) kialakításához is.

Bevezetőnkben hangsúlyoztuk, hogy a nyelvi jogok nem szükségképpen kisebbségi jogok, hogy más összefüggésekben, így például az idegen nyelvek tanításával, tanulásával és használatával kapcsolatban is fölvetődik a nyelvi jogok kérdése. Indokolt ezért a kisebbségi (és a

többségi) jogoktól eloldva is megvizsgálni, vajon nincsenek-e mégis az ENSZ emberi jogi nyilatkozatában valamilyen nyelvi jogok. Az eredmény azonban ebben az értelemben is nemleges: a Nyilatkozatban kinyilvánított emberi jogok sorában egyetlen nyelvi jogot sem találni.

Az a tény, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata hallgat a nyelvi jogokról, távolról sem jelenti, hogy a dokumentum megalkotói figyelmen kívül hagyták a nyelvi szempontot. A Nyilatkozat 2. cikke ugyanis leszögezi: *"Mindenkinek, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre - kiemelés tőlem: A. Gy. - valódsra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül joga van a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra. Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak vagy területnek politikai, jogi, vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott."*¹¹

A Nyilatkozat ezek szerint tiltja a diszkriminációt az általa kinyilvánított valamennyi jog tekintetében, tiltja minden alapon, s kifejezetten is tiltja a nyelvi diszkriminációt. De mit is jelent ez a tilalom, ha a Nyilatkozat nem tartalmaz egyetlen nyelvi jogot sem?

Vegyünk néhány példát! A Nyilatkozat 3. cikke kimondja, hogy „minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz”. A nyelvi diszkrimináció tilalma ez esetben azt jelenti, hogy az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz mindenkinek joga van, függetlenül attól, hogy a személy milyen nyelvű. Tilos más szóval az olyan megkülönböztetés, mely e jog élvezetét biztosítja az x nyelvű személyeknek, de nem, vagy nem teljesen biztosítja az y nyelvű személyeknek. Mutatis mutandis ugyanezt jelenti a nyelvi diszkrimináció tilalma a Deklaráció által kinyilvánított többi jog tekintetében is.

A Nyilatkozatba fölvetett emberi jogok között vannak olyanok, amelyek igen szoros, s vannak olyanok is, amelyek - az előbb említett jogokhoz képest - kevésbé szoros összefüggésben állnak a nyelvvel. Az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való emberi jog például, jóllehet élvezete szinte elképzelhetetlennek tűnik a nyelv használ-

⁹ Vö. Bruhács, 1988. 198. o. és UN-Doc. SR/A/C. 3/161 726. o.

¹⁰ Vö. Bruhács, 1988. 186-187. o.

¹¹ A Nyilatkozat teljes szövegét ld. Kovács I. és Szabó I. (szerk.): Az emberi jogok dokumentumokban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 385-393. o., az idézett 2. cikket pedig 386. oldalon.

lata nélkül, nem látszik olyan szoros és közvetlen összefüggésben állni a nyelvvel és a nyelv használatával, mint például a vélemény szabadságához való jog. Az étellel, s különösen a szabad és biztonságos étellel ugyanis normális esetben természetesen együtt jár a nyelv használata, a vélemény kinyilvánításának viszont nem egyszerűen velejárója, hanem tipikus kifejeződési formája és módja a nyelvhasználat. Éppen ezért a Nyilatkozatban kinyilvánított jogok közül némelyekkel kapcsolatban nem szükségképpen merülnek föl, más jogokkal összefüggésben viszont óhatatlanul fölvetődnek bizonyos nyelvi kérdések. Vizsgáljunk most meg három jogot az utóbbiak közül!

A Nyilatkozat kimondja, hogy minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához (18. cikk), hogy minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához (19. cikk), s hogy minden személynek joga van a neveléshez (26. cikk). Természetesen e jogok tekintetében is tilos a nyelvi diszkrimináció, azaz tilos az olyan megkülönböztetés, amely biztosítja a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, a vélemény és a kifejezés szabadságát, illetőleg a neveléshez való jogot az x nyelvű személyeknek, de nem, vagy nem teljesen biztosítja e jogokat az y nyelvű személyeknek. Ha tehát teljes körűen biztosítják az x nyelvűeknek e jogokat, de az y nyelvűeknek megtiltják például, hogy írásban is kinyilváníthassák véleményüket, az bizonyosan nyelvi diszkriminációnak minősül az y nyelvűekkel szemben.

De vajon nyelvi diszkriminációnak minősül-e az y nyelvűekkel szemben, ha az y nyelvűek, hasonlóan az x nyelvűekhez, írásban is kinyilváníthatják ugyan a véleményüket, viszont - ellentétben az x nyelvűekkel - nem a saját y nyelvükön, hanem x nyelven? Diszkriminációnak minősül-e tehát az y nyelvűekkel szemben, kérdezhetjük általánosabban, ha az y nyelvűeknek nem a saját y nyelvükön, hanem x nyelven biztosítják a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a vélemény és a kifejezés szabadságát, valamint a neveléshez való jogot?

Nos, első látásra úgy tűnik, hogy ez súlyosan hátrányos megkülönböztetés lenne, hiszen mi sem természetesebb, gondolhatnánk, mint az, hogy az ember a saját nyelvén gondolkodjék, hogy a saját nyelvén keresse a választ a lelkiismeret kérdéseire, hogy a saját nyelvén imádkozzék, hogy a saját nyelvén fejezze ki a véleményét, s hogy a saját nyelvén részesüljön nevelésben.

Igaz, kellő szintű nyelvismeret birtokában képesek vagyunk arra, hogy idegen nyelven gondolkodjunk, hogy idegen nyelven gyakoroljuk a vallásunkat, hogy idegen nyelven fejtsük ki a véleményünket, s hogy idegen nyelven tanuljunk, de a tapasztalat azt mutatja, hogy idegen

nyelven csak igen ritkán érhető el az anyanyelvi szintű gondolati mélység és tagoltság, az anyanyelvi szintű nyelvhelyesség, nyelvi igényesség, választékoság és kifejezőkészség. Ezért még az x nyelvet jól értő és jól beszélő y nyelvűek is súlyos hátrányba kerülnének az x nyelvűekhez képest, ha nem y, hanem x nyelven gyakorolhatnák csak a szóban forgó jogokat. Azon y nyelvű személyek számára pedig, akik nem, vagy csak törve bírják az x nyelvet, úgyszólván az is lehetetlenné válna, hogy gyakorolják ezeket az alapvető jogokat.

Még fontosabbnak látszik azonban az y nyelvűek akaratának vagy szabadságának a kérdése. Vajon jogosan kényszeríthetők-e az y nyelvűek arra, kérdezhetjük, hogy akaratuk ellenére ne a saját (y) nyelvükön, hanem a nekik idegen x nyelven gyakorolják az őket megillető - s az x nyelvűekkel őket egyébként egyenlően megillető - jogokat? Evidensnek, kézenfekvőnek tűnik a nemleges válasz.

Mindent egybevetve, több ok miatt is súlyos diszkriminációnak tűnik az y nyelvű személyekkel szemben, ha számukra - ellentétben az x nyelvűekkel - nem a saját (y) nyelvükön, hanem x nyelven biztosítják csupán a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a vélemény és a kifejezés szabadságát, valamint a neveléshez való jogot. De vajon diszkriminációnak minősül-e mindez a Nyilatkozat alapján?

Abból kiindulva, hogy a Nyilatkozat nem minden korlátozás nélkül, hanem csak meghatározott jogok, nevezetesen az általa kinyilvánított jogok tekintetében tiltja a nyelvi diszkriminációt, a válasz nyilván attól függ, hogy van-e a Nyilatkozatban olyan jog, amely sérülne azzal, hogy az x nyelvűeknek a saját (x) nyelvükön, az y nyelvűeknek azonban nem a saját (y) nyelvükön biztosítják a szóban forgó jogok élvezetét. Azt hiszem, nyugodtan leszögezhetjük, hogy a Deklaráció ilyen jogot világos és határozott formában nem tartalmaz. Ilyen jog hiányában pedig - mivel a Deklaráció csak a benne kinyilvánított jogok tekintetében tiltja a nyelvi diszkriminációt - arra a következtetésre kell jussunk, hogy a Nyilatkozat alapján nem minősíthető diszkriminációnak az y nyelvűekkel szemben, ha számukra, ellentétben az x nyelvűekkel, nem a saját (y) nyelvükön, hanem x nyelven biztosítják csupán a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a vélemény és a kifejezés szabadságát, valamint a neveléshez való jogot.

Fölvethető persze, hogy nem tartalmazza-e már maga a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságának a joga a saját nyelven való gondolkodás, a saját nyelven való lelkiismeretvizsgálat és a saját nyelvű vallásgyakorlás jogát, hogy nem tartalmazza-e már maga a vélemény és a kifejezés szabadságának a joga a saját nyelven való véleménynyilvánítás

és a saját nyelven való kifejezés jogát, s hogy nem tartalmazza-e már maga a neveléshez való jog a saját nyelven való neveltetés jogát? Ha a Nyilatkozat szövegéből indulunk ki - s ez esetben természetesen ebből kell kiindulnunk -, akkor a válasz, úgy vélem, most is nemleges. Nemleges azért, mert a Nyilatkozat meghatározza, hogy mit jelentenek és mire terjednek ki a szóban forgó jogok, s a saját nyelv használatának jogát egyetlen egyszer sem fogalmazza meg.

Mindez persze képtelenségnek tetszhet - s bizonyos értelemben az is -, más eredményt azonban a korrekt jogértelmezés aligha produkálhat. A napnál is világosabb ezek után, hogy a Deklaráció az adott szempontból hiányos, hogy hiányzik belőle az egyértelmű, világos és határozott állásfoglalás az ember nyelvi jogairól. A Nyilatkozat - hasonlóan az elmélethez és a filozófiához - nem mondja meg, vajon vannak-e nyelvi emberi jogok. A bajt azonban tetézi, hogy a Deklarációban kinyilvánított egyes alapvető emberi jogok tárgyilagos, korrekt értelmezése a nyelvi kérdésben képtelen eredményhez vezet, olyan eredményhez, amely éles ellentétben áll minden emberi jogi elmélet és dokumentum egyik elméleti céljával és eszményével, a korlátozott kormányzat elvével.

Egészében véve a Nyilatkozatot a nyelvi kérdésben egy sajátos kettősség jellemzi: a dokumentum egyfelől kitüntetett jelentőséget tulajdonít a nyelvi kérdésnek, másfelől viszont negligálja, teljesen figyelmen kívül hagyja azt. Kitüntetett jelentőséget tulajdonít a nyelvi kérdésnek, amikor kifejezetten is tiltja a nyelvi diszkriminációt, s teljesen figyelmen kívül hagyja e kérdést, amikor hallgat az összes többi problémáról: nem csak arra a végső kérdésre nem ad választ, hogy végül is vannak-e bármilyen nyelvi jogai az egyénnek, de azt sem tudjuk meg belőle, hogy mely nyelven vagy mely nyelveken illeti meg az egyént a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a vélemény és a kifejezés szabadsága, valamint a neveléshez való jog.

Ez a sajátos kettősség a diszkrimináció-mentesség elve felől is megmutatkozik, s végső soron egy igen bizarr eredményhez vezet. Minthogy a Nyilatkozat úgy tiltja meg ünnepélyesen a nyelvi diszkriminációt az általa kinyilvánított valamennyi jog tekintetében, hogy nem ismer el egyetlen nyelvi jogot sem, voltaképpen azt mondja ki, hogy tilos a nyelvi diszkrimináció valamennyi nem nyelvi jog tekintetében. Másfelől viszont azzal, hogy a Nyilatkozat a nyelvi diszkrimináció e különös tilalmának kimondásán túl hallgat az összes többi nyelvi kérdésről, voltaképpen nem tiltja a diszkriminációt egyetlen nyelvi kérdésben sem: a Nyilatkozat alapján tulajdonképpen nem minősül tiltott diszkriminációnak, ha az egyik embernek megengedik, a másiknak viszont megtiltják,

hogy a saját nyelvét használja, s nem minősül tiltott diszkriminációnak az sem, ha az egyik embernek a saját nyelvén, a másik egyénnek viszont nem a saját nyelvén biztosítják a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a vélemény és a kifejezés szabadságát, valamint a neveléshez való jogot.

A Nyilatkozat végső soron tiltja a nyelvi diszkriminációt valamennyi nem nyelvi jog tekintetében, de megengedi a nyelvi diszkriminációt valamennyi nyelvi ügyben.

Ez természetesen több, mint egy egyszerű paradoxon. Talán innen nézve sem véletlen, hogy az ENSZ emberi jogi rezsimjének későbbi kiépülése során valamelyest oldódott ez a végletekig ellentmondásos képlet. Az oldódás kisebbségi összefüggésben következett be, lényegében tehát annak tulajdonítható, hogy az ENSZ hosszú távon valóban nem maradt közömbös a kisebbségek sorsa iránt.¹²

¹² E konfliktusos folyamatról ld. részletesebben: Andrassy Gy.: Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. Janus Pannonius Tudományegyetem, Európa Központ, Pécs, 1998. 94-119. o.

kivonásáról és az ellenségről történő leválásról. A hadsereg hátraírányított kötelekeit a belgorod-kurszki vasútvonalról szándékozták a kurszkievi vasútvonalhoz közeli újjászervezési körzetbe szállítani.

1943 január 24-e több szempontból is nevezetes dátum a 2. hadsereg történetében. Parancsnoksága ezen a napon kapcsolódott ki véglegesen a hadműveletek vezetéséből. Ennélfogva a sávjában harcoló saját és német egységek a német 2. hadsereg parancsnoksága alá kerültek. Ekkori keltezésű Jány Gusztáv vezérezredes híres-hírhedt parancsa is. A számos esetben kilátástalan küzdelmet folytatott, s hősiiesen helytálló magyar honvédek valóban nem érdemeltek ilyen lesújtó, megalázó hangnemű bírálatot hadseregearcukuktól. Ebben a parancsban a vereség, a kudarc egyértelmű okát Jány Gusztáv hadserege harcértékének csökkenésében látta.

A 2. hadsereg maradványainak hazaszállítása először 1943. február 1-én, a honvéd vezérkar főnökének a német főhadiszálláson tartott megbeszélésekor került szóba. Hitler azonban hallani sem akart a magyar csapatok teljes kivonásáról. Követelése az volt, hogy a hadsereg maradványait vonják össze egy két hadosztályból álló hadtestbe. A magyar vezérkar erre nem volt hajlandó, hanem akár újabb csapatok frontra küldése árán is, de haza akarták hozni a 2. hadsereget. Az 1943. március 14-én tartott értekezleten a vezetők megállapodtak abban, hogy a megszálló feladatokra rendelt hadosztályoknál maradjon meg a seregestek kettős tagozódása, viszont a 2. hadsereg maradványait még megszállás céljaira se lehessen felhasználni, hanem töredékeinek hazahozatalát mielőbb ki kell harcolni.

Máig sincsenek pontos adatok a királyi 2. hadsereg pontos veszteségeiről. Részadatokat ismerünk és csak következtetni tudunk a tragédia méreteire. Tudjuk, mennyien kerültek ki 1942 tavaszán és pótlólag a keleti hadszíntérre, s 1943. január 12. és május 30-a között hányan tértek haza sebesülten, betegen, épen. Tudjuk azt is, hogy a kezdeti harcok során 30 ezer fő volt a 2. hadsereg vesztesége (halottak, sebesültek, eltűntek, fogságba esettek). Egy 1943. május 21-i keltezésű veszteségkimutatás szerint 1943. január 1-én 204 334, április 6-án pedig 108 318 fő volt a 2. hadsereg élelmezési állománya. Mindent egybevetve 120 ezer főre tehető a halottak, sebesültek és a hadifogságba esettek száma.

Bár ezek a katonák rossz oldalon harcoltak, mégis hősök voltak a maguk módján, és éppen ezért soha nem szabad elfelejteni emléküket. Mindig emlékeznünk kell a magyar történelem talán második "Mohácsára".

A kötet szerzői

/Alfabetikus sorrendben/

- Dr. Andrassy György* a filozófiatudomány kandidátusa, habilitált tanszékvezető egyetemi docens, főiskolai tanár, JPTE-IPF.
Bács Gábor tanársegéd, doktorandusz, IPF., ELTE.
Dr. Bebesi György PhD, főiskolai docens, IPF.
Dr. Fischer Ferenc PhD, tanszékvezető egyetemi docens, JPTE.
Dr. Font Márta a történettudomány kandidátusa, habil. tanszékvezető egyetemi docens, JPTE.
Gáspár Boldizsár főiskolai hallgató, IPF.
Kányi Katalin főiskolai hallgató, IPF.
K. Farkas Claudia középiskolai tanár, PhD-jelölt, JPTE.
Kolontári Attila doktorandusz, PhD-jelölt, JPTE.
Lang Ádám, egyetemi hallgató, JPTE.
Lónárdt Edit főiskolai hallgató, IPF.
Dr. Majoros István a történettudomány kandidátusa, tanszékvezető egyetemi docens, JPTE.
Márkus Melinda főiskolai hallgató, IPF.
Miszler Tamás főiskolai hallgató, IPF.
Nyisztor Ákos főiskolai hallgató, IPF.
Sinkovics István doktorandusz, PhD-jelölt, JPTE.
Szeberényi Gábor egyetemi hallgató, JPTE.
Dr. Alekszandr Sztikalin a történettudomány kandidátusa, hungarológus, az Orosz Tudományos Akadémia /RAN/ Balkanisztikai Intézetének tudományos titkára.
Dr. Várady Zoltán a történettudomány kandidátusa, tanszékvezető főiskolai docens.

A kötet lektorai

A kötetben szereplő, tudományos fokozattal nem rendelkező szerzők dolgozatait elbíráló lektorok:

Dr. Ormos Mária akadémikus, egyetemi tanár, MTA, JPTE. /Kolontári Attila/

Dr. Harsányi Iván a történettudomány kandidátusa, egyetemi tanár, JPTE. /Sinkovics István, K. Farkas Claudia/

Dr. Andrassy György /Bács Gábor/

Dr. Bebesi György /Miszláng Tamás, Márkus Melinda, Gáspár Boldizsár, Kányi Katalin, Nyisztor Ákos/

Dr. Várady Zoltán /Lónárdt Edit/

Dr. Font Márta /Szeberényi Gábor/

Dr. Sashalmi Endre PhD, egyetemi docens, JPTE. /Lang Ádám/

Dr. Kelemen János, a filozófiatudomány akadémiai doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE. /Bács Gábor/

A Sztikalin tanulmányát fordította Kolontári Attila és Sinkovics István.

A szövegkorrektúrát Dr. Bebesi György, valamint Kolontári Attila és Sinkovics István végezték.

A számítógépes szerkesztés Bebesi György munkája, ebben technikailag közreműködött Pap László, középiskolai tanár, informatikus.

A címlaptervet és a belső borítókát a szerkesztő készítette.

Rövidítések feloldása és értelmezése:

JPTE - Janus Pannonius Tudományegyetem

IPF - Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola

MTA - Magyar Tudományos Akadémia

RAN - Orosz Tudományos Akadémia

doktorandusz - doktoriskolai hallgató

PhD - a bölcsészettudomány doktora, "nemzetközi kandidátus"

PhD-jelölt - doktori szigorlatot tett, védelem előtt álló doktorandusz

habil. - habilitált, professzori minősítésen átesett

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	5.o.
Andrassy György: A nyelvi kérdés és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.....	7.o.
Bács Gábor: A tudás fundamentumáról.....	18.o.
Várady Zoltán: Az epigráfiai kormeghatározást segítő néhány tárgycsoport rövid áttekintése.....	29.o.
Szeberényi Gábor: A zágrábi püspökség Szlavónia megszervezésében játszott szerepének egyházszervezeti vonatkozásai.....	39.o.
Lang Ádám: A Boszniai eretnkség felbukkanásának körülményei.....	52.o.
Sztikalin, Alexandr: Közép-Európa országai az 1840-es években egy orosz utazó szemével.....	64.o.
Majoros István: A francia diplomácia Közép-Európa képe az első világháború után.....	76.o.
✓ Fischer Ferenc: Az 1848-as spanyol-amerikai háború tükröződése a korabeli német történelemkönyvekben.....	88.o.
Bebesi György: Az orosz szélsőjobb előfutárai a századelőn: Iljodor.....	104.o.
Font Márta: Ruzsa György: A régi orosz festészet kapcsolatai a kezdetektől a XVI. század végéig.....	114.o.
Sinkovics István: Bolsevikellenes parasztfelkelések Oroszországban 1918-21 között.....	118.o.

✓ Kolontári Attila: Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij. Adalékok egy katonai élet- pálya vitás kérdéseihez.....	133.o.
K. Farkas Claudia: Mussolini és a zsidókér- dés.....	148.o.
Főiskolai hallgatók OTDK-nyertes dolgoza- tainak összefoglalói: Kányi Katalin, Márkus Melinda, Lónárdt Edit, Nyisztor Ákos, Miszler Tamás, Gáspár Boldizsár munkái.....	153.o.
A kötet szerzői és lektorai.....	197.o.